

HODNOTY A SEBAHODNOTENIE ADOLESCENTOV VYRASTAJÍCICH V CENTRÁCH PRE DETI A RODINU V POROVNANÍ S ADOLESCENTAMI VYRASTAJÍCIMI V RODINÁCH

Klára Balcová, Patrik Havan

Abstrakt

Cieľom výskumu bolo porovnať hodnoty a sebahodnotenie u dospievajúcich vyrastajúcich v centrách pre deti a rodinu (CDR) a u dospievajúcich vyrastajúcich v úplných rodinách. Výskumný súbor pozostával zo 63 dospievajúcich z centier pre deti a rodinu a 94 dospievajúcich z úplných rodín vo veku 15 – 20 rokov ($M = 16,9$; $SD = 1,32$). Na zistenie sebahodnotenia bola použitá Rosenbergova škála sebahodnotenia [RSES – Rosenberg Self-Esteem Scale, Rosenberg, 1965] a na zistenie hodnôt bol použitý Schwartzov dotazník hodnôt [PVQ – Portrait Value Questionnaire, Schwartz et al., 2001]. Zistili sme, že existuje štatisticky významný rozdiel medzi výskumnými skupinami v hodnotách univerzalizmus ($p < 0,001$; $d = 0,95$), sebariadenie ($p < 0,001$; $d = 0,8$), konformita ($p < 0,05$; $d = 0,34$), bezpečnosť ($p < 0,01$; $d = 0,5$) a benevolencia ($p < 0,001$; $d = 0,587$), zatiaľ čo pri hodnotách moc, úspech, stimulácia, hedonizmus a tradícia sme významný rozdiel nezaznamenali. Adolescenti vyrastajúci v rodinách dosahovali vyššie skóre ako adolescenti vyrastajúci v centrách pre deti a rodinu v hodnotách univerzalizmus, sebariadenie, konformita, bezpečnosť a benevolencia. Pri sebahodnotení u dospievajúcich z centier pre deti a rodinu a u dospievajúcich vyrastajúcich v úplných rodinách bol zaznamenaný štatisticky významný rozdiel ($p < 0,01$; $d = 0,461$), pričom adolescenti vyrastajúci v centrách pre deti a rodiny dosahovali vyššie skóre.

Kľúčové slová: centrum pre deti a rodiny, rodina, hodnoty, sebahodnotenie, adolescenti

VALUES AND SELF-ESTEEM OF ADOLESCENTS GROWING UP IN CENTERS FOR CHILDREN AND FAMILIES IN COMPARISON TO ADOLESCENTS GROWING UP IN FAMILIES

Abstract

The goal of this research was to compare values and self-esteem between adolescents growing up in the centres for children and families and adolescents growing up in complete families. The sample consisted of 63 adolescents from the centres for children and families and 94 adolescents from complete families, all of them aged from 15 to 20 ($M = 16,9$; $SD = 1,32$). To identify self-esteem, RSES – Rosenberg Self-Esteem scale (1965) was used and to identify values, PVQ – Portrait Value Questionnaire by Schwartz et al. (2001) was used. We discovered that there are significant differences between research groups in values universalism ($p < 0,001$; $d = 0,95$), self-direction ($p < 0,001$; $d = 0,8$), conformity ($p < 0,05$; $d = 0,34$), security ($p < 0,01$; $d = 0,5$) and benevolence ($p < 0,001$; $d = 0,587$), while we did not find statistically significant ($p > 0,05$) difference between groups in values: power, success, stimulation, hedonism and tradition. Adolescents growing up in families scored higher than adolescents growing up in centres for children and families in values universalism, self-direction, conformity, security and benevolence. We find a significant difference in self-esteem ($p < 0,01$; $d = 0,461$) between adolescents growing up in centres for children and family and those from complete families, whereas adolescents growing up scored higher.

Key words: centre for children and families, family, values, self-esteem, adolescents

Úvod

Množstvo ľudí umiestňuje na najvyššiu priečku svojho hodnotového systému rodinu. Je to prostredie, ktoré nás od malička formuje, dáva nám pocit istoty a pomáha nám utvárať obraz o sebe samom. Je tu ale skupina ľudí, ktorá tieto pocity nikdy nezažila. Ich rodinu nepredstavuje matka, otec a súrodenci, ale prevažne kamaráti, vychovávatelia a prípadne aj súrodenci. Považujeme za dôležité zistiť, aký je rozdiel v hodnotách a sebahodnotení medzi adolescentami s rodinnou výchovou a adolescentami s inštitucionálnou výchovou. Štúdie, z ktorých sme čerpali, poukazujú na rozdiely medzi výskumnými skupinami v nadobudnutej dôvere vo svet vyplývajúcej z pocitu bezpečia (Parfilova & Valeeva, 2016) a miere emocionálnych problémov (Mohammadzadeh et al., 2018), ktoré predovšetkým ovplyvňujú mieru sebahodnotenia.

Hodnoty

Hodnoty sú žiadúce transsituačné ciele, ktoré slúžia ako hlavné zásady v živote ľudí. Shalom Schwartz (2007) definuje a následne odvodzuje desať základných hodnôt, ktoré podľa neho vychádzajú z troch požiadaviek ľudského stavu: potreby jednotlivcov ako biologických organizmov, koordinovaná sociálna interakcia a potreba prežitia spojená s dobrými životnými potrebami. Desať základných hodnôt má obsiahnuť hodnoty všetkých kultúr sveta. V krátkosti uvedieme ich definície podľa Schwartz (2007): úspech (poukazuje na spôsobilosť pri dosahovaní cieľov podľa sociálnych noriem), benevolencia (starostlivosť o blízkych v každodennej interakcii), konformita (prispôsobivosť, obmedzovanie konania, inklinácia, sklon, súhlas), hedonizmus (potešenie a uspokojenie samého seba), moc (dosiahnutie sociálneho postavenia, prestíže, dominancie nad ľuďmi), bezpečnosť (stabilita, harmónia vzťahov a spoločnosti), sebariadenie (nezávislé myslenie a následné konanie), stimulácia (hľadanie vzrušenia, novosť zážitkov, výzvy), tradícia (dodržiavanie záväzkov, prijatie noriem, ktoré určuje kultúra, náboženstvo), univerzalizmus (pochopenie, tolerancia pre všetkých ľudí a prírodu). Medzi týmito hodnotami je štruktúra dynamických vzťahov, čo znamená, že zastávanie hodnôt úspechu pre seba bude znižovať hodnoty zamerané na blahobyt iných. Naopak, hodnoty spojené s mocou a úspechom sú navzájom kompatibilné. Kruhovým usporiadaním týchto hodnôt sa zobrazuje ich motivačné kontinuum. Ak sú hodnoty blízko pri sebe v oboch smeroch kruhu, predstavuje to podobné motivácie. Naopak, ak sú od seba vzdialené, značí to ich rozdielnosť, antagonistickú motiváciu. Hodnoty v tomto kruhovom modeli tvoria dve dimenzie, ktoré sa skladajú z dvoch protipólov. Prvá dimenzia je zložená z dvoch protipólov: sebatranscendencia, pod ktorú sa radí benevolencia, univerzalizmus a sebazdôrazňovanie, kde zaraďujeme moc a úspech. Druhá dimenzia sa skladá z pólu konzervativizmus, ktorý zahŕňa bezpečie, konformitu a tradíciu a z pólu otvorenosť voči zmene obsahujúci hodnoty sebaurčenia a stimulácie.

Strata rodiny v útlom detstve znamená stratu základnej dôvery vo svet. Malé dieťa potrebuje mať pocit bezpečia a istoty, aby sa osmelilo skúmať okolie a veriť v seba samého. Inštitucionálna výchova je v mnohých faktoroch rozdielna od výchovy v rodine. Nutnosť komunikácie s veľkým počtom rovesníkov, častá zmena vychovávateľov, nezáujem biologickej rodiny, nedostatok priestoru na iniciatívu jednotlivcov a mnoho ďalších faktorov ovplyvňuje tvorbu hodnôt. V dôsledku toho sa takéto deti, respektíve dospievajúci často stráňajú zodpovednosti a nezávislého rozhodovania. Hodnoty sa formujú počas celého života a sú ovplyvnené zážitkami, ktoré si každý jednotlivec prežil, preto sa usporiadanie hodnôt detí

vychovávaných v centrách pre deti a rodiny v porovnaní s deťmi vychovávanými v rodinách líši v závislosti od ich vývinovej histórie (Parfilova & Valeeva, 2016).

Sebahodnotenie

Rogers (1959, citované podľa Farooqui & Interaz, 2009) sebaopätanie rozdeľuje do troch rôznych zložiek: 1. pohľad na seba samých (obraz o sebe), 2. do akej miery pripisujeme hodnotu samy sebe (sebahodnotenie), 3. pranie, aký by sme radi boli (ideálne ja). Ľudia s vyšším sebahodnotením, čiže pozitívnym pohľadom na seba samého, vykazujú vyššiu mieru dôvery vo svoje schopnosti, väčšie sebaaprijatie a aj vyšší optimizmus, a tým sa zlepšuje aj ich výkon. Taktiež im robí menší problém zaradiť sa do kolektívu prípadne sa prispôbiť zmenám. Na druhej strane ľudia, ktorí trpia nedostatkom pozitívneho pohľadu na seba samého sa často snažia napodobňovať iných a túžia byť niekým iným, zmýšľajú o sebe nedôstojne či trpia nedostatkom dôvery v seba samého. Spôsobuje to zníženie výkonu, depresie a často až patologické stavy. Necítia sa rovnocenní s ostatnými a odzrkadľuje sa to aj v skupine, napríklad bezproblémovým podriaďovaním sa komukoľvek.

Sebahodnotenie sa vyvíja v čase a rozdeľuje sa na implicitné a explicitné. Kľúčové komponenty v hodnotení samého seba sa získavajú v detstve. Implicitné sebahodnotenie je charakterizované skôr ako nevedomé, automatické, intuitívne. Dá sa definovať aj ako dávno naučené, nevedomé hodnotenie seba riadené spontánne. Je taktiež založené na primitívnych mechanizmoch zvýšenia hodnotenia, sebaúcty. Je konzistentnejšie v čase ako explicitné sebahodnotenie, ktoré je sofistikovanejšie. Deti podvedome už v piatich mesiacoch preferujú smejúce sa tváre pred zamračenými a orientujú sa smerom k hlasom s melodickým podtónom. Spôsobuje to sklon k preferencii pozitívnej spätnej väzby. Keďže dieťa ešte nevie ohodnotiť seba samého, robí to automaticky pomocou spätnej väzby od okolitých ľudí. Ak je informácia, ktorú prijíma, pozitívna, tak ju dieťa akceptuje, ak je negatívna, odmieta ju. Táto prvopočiatočná jednoduchá diskriminácia je zárodkom pre jeden zo spôsobov seba-zvyšovania vlastnej hodnoty. Explicitné sebahodnotenie je na rozdiel od implicitného vedomé, kontrolovateľné, racionálne, menej automatické. Tento typ hodnotenia seba je vo výsledku menej pozitívny, pretože sa už nevzťahuje na ranné detstvo, ale na neskoršie vývinové obdobia, pri ktorých sa začína používať racionálne myslenie do aktu sebahodnotenia. Ani jeden spôsob hodnotenia samého seba nie je komplexný, navzájom sa dopĺňajú (Gajdošová, 2002).

Sebahodnotenie sa vyvíja aj na základe toho ako nás ostatní vnímajú. Podpora rodičov, pochvaly, pozornosť, prejavenie náklonnosti deťom, ale aj kritika sú veľmi dôležité pri utváraní si hodnoty seba samého u detí. Deti, ktoré dosahujú vyššie skóre v sebahodnotení, majú bližší vzťah s rodičmi ako deti s nižším sebahodnotením, čo môže niekedy signalizovať problémy vo vzťahu s rodičmi. Takéto deti často porušujú stanovené pravidlá, čo vyvoláva negatívne reakcie rodičov. Deti s vyšším sebahodnotením si viac všímajú pozitívne reakcie rodičov, pričom deti s nižším sebahodnotením si všímajú viac negatívne reakcie rodičov a kritiku, ktoré si následne odnášajú do budúcnosti. Môžeme pri tomto poukázať na to, že deti v inštitucionálnej výchove nemajú stálu modelovú osobu, od ktorej by čerpali takéto spätne väzby (Felson & Zielinský, 2016).

Centrum pre deti a rodinu

Centrum pre deti a rodinu je inštitucionálna, ústavná starostlivosť o deti, ktorých výchova je závažne ohrozená, rodičia im nemôžu poskytnúť osobnú starostlivosť a z iných vážnych dôvodov nemožno dieťa umiestniť do náhradnej alebo pestúnskej starostlivosti. CDR teda nahrádza deťom ich prirodzené rodinné prostredie. Tieto deti sa nazývajú aj štátnymi deťmi. Ústavná starostlivosť o dieťa končí dovŕšením osemnásteho roku života. Mladý dospelý však môže požiadať o predĺženie pobytu najdlhšie do dvadsiatich piatich rokov. Ak je to možné, deti z centier pre deti a rodinu sa umiestňujú do profesionálnych rodín, pretože ak je dieťa vychovávané od malička v ústave, pravdepodobne nebude vedieť, ako funguje život v rodine. Ak je dieťa veľmi problémové a narúša život v centre, býva umiestnené do diagnostických centier, kde vykonávajú odbornú diagnostiku, alebo do resocializačných zariadení. Tieto strediská sa ľudovo nazývajú „polepšovne“. Deti sa tam dostávajú, keď je ich správanie nezvládnuteľné, vytvorili si závislosť či už na omamných látkach, počítačových hrách, alebo iných činnostiach. Úlohou týchto centier je zlepšiť ich psychický stav pomocou terapií, liekov a iných praktík (Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, 2013).

Cieľ výskumu

Vzhľadom k rôznorodosti prostredia rodiny a centier pre deti a rodiny bolo cieľom nášho výskumu preskúmanie možných rozdielov v hodnotách a sebahodnotení u dospievajúcich vzhľadom na fakt, že toto obdobie je charakteristické osamostatňovaním sa a hľadaním seba samého. Toto obdobie je dôležité aj pre formovanie hodnôt a vlastného sebahodnotenia, čo sú hlavné premenné našej štúdie (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Výskumné hypotézy

Adolescenti z centier pre deti a rodiny zastávajú vo výrazne menšej miere hodnoty úspechu, moci a sebariadenia, avšak vo vyššej miere zastávajú hodnoty konformity, benevolencie a tradície, na rozdiel od adolescentov vyrastajúcich v rodinách (Tulviste & Gutman, 2003). Dospievajúci s inštitucionálnou výchovou v štúdiu od Marquesa et al. (2018) dosahovali vysokú mieru existenciálnych hodnôt, ako napríklad zdravie, prežitie, osobná stabilita a pri nadosobných hodnotách ako sú vedomosti, krása, zrelosť. Nízku mieru mali pri normatívnych hodnotách, čo sú tradícia, konformita, náboženstvo a pri hodnotách propagácie, ku ktorým sa radí úspech, prestíž, moc. Csajka a Berdisová (2013) tvrdia, že adolescenti vyrastajúci v centrách pre deti a rodinu zastávajú hodnotu benevolencie vo vysokej miere, no materiálne veci pre nich nemajú veľkú hodnotu. Hodnoty moc a úspech v menšej miere zastávajú adolescenti vyrastajúci v centrách pre deti a rodinu, na rozdiel od adolescentov vyrastajúcich v rodinách, čo je v zhode s výskumami od Tulvisteho a Gutmana (2003) a Marquesa et al. (2018), ako aj to, že hodnota benevolencia je vo vyššej miere zastúpená u adolescentov vyrastajúcich v centrách pre deti a rodinu ako u adolescentov vyrastajúcich v rodinách. Hodnoty tradícia a konformita majú v štúdiách protichodné výsledky. Na základe výsledkov štúdií si stanovujeme nasledovné hypotézy k hodnotám benevolencia, moc a úspech. Vzhľadom k nedostatku literatúry a protichodným výsledkom v štúdiách si nestanovujeme hypotézy k hodnotám univerzalizmus, bezpečnosť, sebariadenie, konformizmus, tradícia, hedonizmus, stimulácia a ich analýza bude na exploračnej úrovni.

H1a: Predpokladáme, že adolescenti vyrastajúci v centrách pre deti a rodinu v menšej miere zastávajú hodnotu moc ako adolescenti vyrastajúci v rodinách.

H1b: Predpokladáme, že adolescenti vyrastajúci v centrách pre deti a rodinu v menšej miere zastávajú hodnotu úspech ako adolescenti vyrastajúci v rodinách.

H1c: Predpokladáme, že adolescenti vyrastajúci v centrách pre deti a rodinu vo väčšej miere zastávajú hodnotu benevolencia ako adolescenti vyrastajúci v rodinách.

Deti vyrastajúce v centrách pre deti a rodinu dosahujú nižšiu mieru sebahodnotenia ako deti vyrastajúce v rodinách (Lone & Ganesan, 2017). Výsledky štúdie od Mohammadzadeh et al. (2018) poukazujú na to, že depresia vykazuje silný negatívny vzťah so sebahodnotením a až 85,2 % adolescentov ($N = 287$) vyrastajúcich v centrách pre deti a rodinu trpí depresiou, čo značí dosahovanie nižšej miery sebahodnotenia v tejto skupine, a na rozdiel od adolescentov z bežnej populácie, z ktorých iba 17,7 % trpí depresiou, čo signalizuje dosahovanie vyššej miery sebahodnotenia v tejto skupine (Kaura et al., 2014). Oba výskumy boli uskutočnené v Malajzii s Malajzijcami a obyvateľmi z čínskeho a indického etnika, čo môže byť limitácia pri generalizovaní výsledkov na naše pomery. Vyššia miera sebahodnotenia značí bližší vzťah dieťaťa k rodičom. Naopak, deti s problémovým vzťahom k rodičom vykazujú nižšiu mieru sebahodnotenia (Felson & Zielinský, 2016). Odobratie dieťaťa z rodiny značí nejaký problém vo vzťahu medzi rodičom a dieťaťom, keďže umiestnenie detí v centrách pre deti a rodinu je z rôznych dôvodov neschopnosť rodiča postarať sa o dieťa (Ústredie práce sociálnych vecí a rodiny, 2013). Vychádzajúc z týchto zistení sme si stanovili nasledovnú hypotézu:

H2: Predpokladáme, že adolescenti vyrastajúcich v centrách pre deti a rodinu majú nižšiu mieru sebahodnotenia ako adolescenti vyrastajúcich v rodinách.

Výskumný súbor

Nášho výskumu sa zúčastnilo 157 respondentov zo Slovenska vo veku od 15 do 20 rokov ($M = 16,9$; $Mdn = 17$; $SD = 1,32$; IQR (medzikvartilové rozpätie) = 17), 104 žien (66,2 %) a 53 mužov (33,8 %). Toto vekové ohraničenie je definované ako adolescencia, avšak podľa novších výskumov je na rozhraní s obdobím mladej dospelosti, ktorá popisuje obdobie prechodu z adolescencie do dospelosti a datuje sa približne od 18 do 29 rokov, čo znamená, že respondenti vo vekovom rozmedzí od 18 do 20 rokov sa radia k obdobiu neskorej adolescencie, respektíve obdobia vynárajúcej sa dospelosti, pre ktoré je typické hľadanie vlastnej identity, nestabilita a zameranie sa na seba. Rozdiel medzi adolescenciou a mladou dospelosťou je definovaný tým, že mladí ľudia sa rozhodujú či budú pokračovať po absolvovaní strednej školy v štúdiu na vysokej škole, alebo sa pôjdu zamestnať, taktiež riešia otázky osamostatnenia sa od rodičov, finančnej nezávislosti a podobne (Arnett, 2014).

63 dospelujúcich (40,1 %) z našich respondentov vyrastalo v centrách pre deti a rodinu, z toho 31 žien (49,2 %) a 32 mužov (50,8 %), s vekovým rozpätím od 15 do 20 rokov ($M = 16,6$; $Mdn = 16$; $SD = 1,28$; $IQR = 16$) a označujeme ju ako prvú výskumnú skupinu. 94 dospelujúcich (59,9 %) vyrastalo v rodine, z toho 73 žien (77,6 %), 21 mužov (22,4 %) s vekovým rozpätím od 15 do 20 rokov ($M = 17,1$; $Mdn = 17$; $SD = 1,25$; $IQR = 17$) a označujeme ju ako druhú výskumnú skupinu. Pri prvej skupine sme sa pýtali, od koľkých rokov sú v centre pre deti a rodinu, vek sa pohyboval od 1 roka do 17 ($M = 9,7$; $Mdn = 10$; $SD = 4,58$; $IQR = 10$) a či udržujú kontakt so svojou rodinou. Odpovede boli rôzne, šiesti (9,5 %) sa vyjadrili, že neudržujú kontakt a ani nechcú, ostatných 56 respondentov (90,5 %) z tejto výskumnej skupiny odpovedalo, že si s rodinou telefonujú alebo komunikujú cez sociálne siete, prípadne cez sviatky chodia ku rodine na návštevu. Pýtali sme sa taktiež na počet súrodencov

v oboch skupinách. V prvej skupine sa počet súrodencov pohyboval vo vyšších číslach od jedináčikov až po 13 súrodencov ($M = 4,4$). Počet súrodencov v druhej skupine bol nižší, a to od jedináčikov až po šiestich súrodencov ($M = 1,49$). 72 respondentov (45,9 %) vyrastalo na dedine a 89 respondentov (54,1 %) vyrastalo v meste.

Informovaný súhlas o účasti vo výskume pri adolescentoch z centier pre deti a rodinu nám poskytli riaditelia centier. Keďže zber dát prebiehal online formou, nebolo možné vyzbierať pri skupine z rodín informovaný súhlas od rodičov nepľnoletých respondentov. Na začiatku formuláru s dotazníkmi bola informácia o dobrovoľnosti zúčastnenia sa na výskume a vzhľadom na fakt, že od 14 rokov sú respondenti právne zodpovední, považujeme to za dostatočné.

Metódy zberu údajov

Zber dát bol uskutočnený pomocou online platformy metódou snehovej gule počas mesiacov január a február 2021. Dotazník hodnôt od Schwartz et al. (2001) sme použili na meranie hodnôt (PVQ – Portrait Value Questionnaire). PVQ obsahuje 40 tvrdení, na ktoré respondent odpovedá pomocou šesťstupňovej Likertovej škály. Čo sa týka psychometrických vlastností dotazníka, hodnota Cronbachovho koeficientu α v originálnej štúdií sa pohybuje v rozmedzí 0,37 do 0,79 (Schwartz et al., 2001). Pri analýze našich výsledkov sme zistili hodnoty koeficientov Cronbachovej α v rozpätí od 0,53 (tradícia) po 0,83 (univerzalizmus). Pomerne nízka reliabilita pri niektorých hodnotách je pravdepodobne spôsobená aj nižším počtom položiek (pozri tiež Rammstedt et al., 2021).

Druhý dotazník, Rosenbergova škála sebahodnotenia (RSES, Rosenberg, 1965), bol určený na zistenie sebahodnotenia respondentov. Metóda pozostáva z desiatich tvrdení týkajúcich sa hodnotenia seba samého, ku ktorým sa respondent môže vyjadriť pomocou štvorstupňovej Likertovej škály. Po analýze našich dát sme zistili hodnotu Cronbachovej α na úrovni 0,76 (pôvodná hodnota zo štúdie Rosenberg (1965) bola 0,86). Ani pri jednom z dotazníkov neexistuje slovenská adaptácia, preto boli dotazníky preložené prekladateľkami. Boli prevedené dva nezávislé preklady dvomi prekladateľkami, pričom tretia prekladateľka zosúladiť už dva prevedené preklady.

Analýza a výsledky

Na základe hodnôt strmosti a šikmosti a posúdenia Q-Q plotov sme pre všetky testy rozdielov použili parametrické testy rozdielov medzi dvoma skupinami. Na základe testov homogenity rozptylov sme pre posúdenie rozdielov medzi skupinou respondentov žijúcich v rodinách a skupinou žijúcich v CDR pri hodnotách konformita, tradícia, stimulácia, hedonizmus, úspech a moc použili Studentov T test a pri hodnotách benevolencia, univerzalizmus, sebariadenie a bezpečnosť Welschov T test. Hypotézy H1a, H1b a H1c sa nám nepotvrdili, keďže pri hodnotách moc a úspech sme nezistili signifikantný rozdiel medzi skupinami a pri hodnote benevolencia sme síce zistili signifikantný rozdiel so strednou mierou efektu, vyššiu mieru benevolencie však majú respondenti vyrastajúci v rodinách, čo je opakom našej hypotézy. Pri zvyšných hodnotách sme zistili signifikantný rozdiel v univerzalizme, sebariadení (veľké rozdiely), bezpečnosti (stredný rozdiel) a konformite (malý až stredný rozdiel), s vyššou mierou u respondentov vyrastajúcich v rodinách. Detailné výsledky uvádzame v tabuľke 1.

Tabuľka 1 Porovnanie hodnôt medzi výskumnou skupinou 1 a výskumnou skupinou 2

	Skupina 1				Skupina 2				<i>p</i>	Cohenovo <i>d</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Mdn</i>	<i>IQR</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Mdn</i>	<i>IQR</i>		
Univerzalizmus	3,88	1,07	3,83	3,83	4,76	0,81	5,00	5,00	<,001	0,95
Bezpečnosť	3,94	1,17	3,80	3	4,48	0,81	4,60	4,60	<,001	0,55
Sebariadenie	4,22	1,02	4,25	4,25	4,86	0,62	5,00	5,00	<,001	0,796
Konformita	3,77	1,09	3,75	3,75	4,10	0,87	4,25	4,25	0,039	0,339
Hedonizmus	4,43	1,04	4,67	4,67	4,35	1,07	4,33	4,33	0,646	
Stimulácia	4,21	1,16	4,33	4,33	4,08	1,01	4,00	4,00	0,465	
Tradícia	3,55	1,02	3,50	3,50	3,32	0,94	3,25	3,25	0,144	
Moc	3,3	1,32	3,0	3,0	3,42	1,25	3,33	3,33	0,565	
Úspech	3,96	1,26	4,0	4,0	4,27	1,05	4,25	4,25	0,101	
Benevolencia	4,39	1,11	4,25	4,25	4,94	0,72	5,0	5,0	<,001	0,587

Ďalšia hypotéza, v ktorej sme predpokladali, že dospelávajúci v CDR budú dosahovať nižšie skóre v sebahodnotení ako dospelávajúci z rodín sa nepotvrtila. Na výpočet sme použili Welchov T test. Medzi skupinou 1 ($M = 27,35$; $SD = 3,13$; $Mdn = 27$; $IQR = 27$) a skupinou 2 ($M = 25,5$; $SD = 4,7$; $Mdn = 25$; $IQR = 25$) síce bol zaznamenaný štatistický významný rozdiel ($p < 0,01$; Cohenovo $d = 0,461$), avšak rozdiel je opačný než aký sme predpokladali. Konkrétne sme zistili, že vyššiu úroveň sebahodnotenia dosiahli respondenti vyrastajúci z centier pre deti a rodiny v porovnaní s respondentami vyrastajúcimi v rodinách.

Diskusia

Na základe preštudovanej literatúry sme si stanovili tri hypotézy, ktoré porovnávajú hodnoty medzi našimi výskumnými skupinami. Predpokladali sme, že prvá výskumná skupina, adolescenti z centier pre deti a rodinu budú zastávať hodnoty moc a úspech v menšej miere ako druhá výskumná skupina, adolescenti vyrastajúci v rodinách (Marques et al., 2018; Tulviste & Gutman, 2003). V našej práci sa nám tento predpoklad nepotvrtil. Medzi výskumnými skupinami v hodnotách moc a úspech sme nezaznamenali signifikantný rozdiel. Naš výsledok pri hodnote úspech je v zhode s výsledkom štúdie Archana a Jogsana (2012). Tento neexistujúci rozdiel medzi rovesníkmi, ktorých prostredie sa pri výchove líši, odôvodnili rovnakou povzbudivou atmosférou k úspechu v školskom prostredí. Prvá skupina môže mať menej stimulov v prostredí, v ktorom vyrastá, a škola môže byť naopak bohatšia na stimuly. Naše výskumné skupiny sa nemusia líšiť v cieľoch do budúcnosti, víziách a v snahe byť v niečom

výnimočný, ale možno sa líšia v tom, čo chcú dokázať. Pre prvú skupinu možno hodnota úspech môže znamenať, že po odchode z CDR neskončia na ulici, že si úspešne nájdu prácu a vydržia v nej. Naopak, pri druhej skupine možno úspech značí dobrá práca, dobrý plat, úspešné ukončenie štúdia na vysokej škole. Moc s úspechom spolu súvisia. Hodnoty blízko seba v kruhovom modeli od Schwartz et al. (2001) majú podobnú motiváciu. Moc a úspech sú v tomto modeli tesne vedľa seba. Byť uznávaný ostatnými je niečo, čo prirodzene vychádza z našej osobnosti. Na to, aby sme to dosiahli, však musíme niečo dokázať, ukázať, že „na to máme“. Myslíme si, že dosiahnutím úspechu máme možnosť získať určité postavenie a mať moc. Preto predpokladáme, že keď sa skupiny nelíšia v hodnotách úspech a moc, môže to byť spôsobené podobnou motiváciou vychádzajúcou z týchto hodnôt.

V tretej hypotéze sme predpokladali, že hodnota benevolencia bude u adolescentov s inštitucionálnou výchovou zastúpená vo vyššej miere ako u adolescentov s rodinnou výchovou. Benevolenciu môžeme interpretovať ako láskavosť, ohľaduplnosť a zhovievavosť. Predpokladali sme, že adolescenti z CDR budú viac citliví v starostlivosti o svojich blízkych, pretože si zažili odlúčenie od rodiny a náhle boli umiestnení do úplne neznámeho prostredia, čím mali príležitosť si uvedomiť, akú má toto prostredie hodnotu (Csajka & Berdisová, 2013; Tulviste & Gutman, 2003). Tento predpoklad sa nám nepotvrdil. Vyššie skóre pri hodnote benevolencia bolo zaznamenané pri adolescentoch vyrastajúcich v rodinách. Dospeli sme k zisteniu, že tento fakt môže byť spôsobený rôznymi traumatickými udalosťami, ktoré adolescenti z CDR s vysokou pravdepodobnosťou prežili, vzhľadom na samotné umiestnenie do ústavnej starostlivosti. Daniel et al. (2013) vo svojej štúdií prišli so zisteniami, že adolescenti, ktorí zažili nejakú traumatickú udalosť, sa viac zameriavajú na svoje vlastné prežívanie ako na pomoc a záujem o druhých, čo je podstatou hodnoty benevolencia.

Pri hodnotách hedonizmus, stimulácia a tradícia sme nezaznamenali štatisticky významný rozdiel medzi skupinami. Hedonizmus je hodnota, ktorou sa jednotlivец orientuje sám na seba. Konanie a činnosti vedú k uspokojeniu vlastných potrieb, čo je pre každého človeka prirodzené. Z nezisteného rozdielu medzi skupinami dedukujeme, že vplyv prostredia a okolností, ktoré rovesníci počas života zažili, neovplyvnili ich túžbu po uspokojení a dosiahnutí slasti, prípadne vyhnutiu sa akémukoľvek trápeniu. Či už je to dospelievajúci v rodine alebo dospelievajúci vyrastajúci v kolektíve s vychovávateľmi, nemení sa jeho želanie mať sa dobre.

Hodnota stimulácia je špecifická hľadaním vzrušenia, nových zážitkov, spontánnymi nápadmi. Casey et al. (2008) poukazujú na to, že obdobie dospelievania je popretkávané impulzívnym konaním, spontánnym rozhodovaním, urýchleným premýšľaním. Vysvetľujú, že tieto procesy sa odohrávajú v čelových lalokoch, v ktorých upevňovanie synapsií nastáva až po upevnení spojení medzi neurónmi v zadných častiach mozgu. Medzi našimi dvomi výskumnými skupinami sme v tejto hodnote nezaznamenali štatisticky významný rozdiel. Obe skupiny, jedna obmedzovaná zákazmi vychovávateľov v centrách a druhá obmedzovaná zákazmi rodičov, majú rovnakú túžbu po vzrušení. Dôvodom môžu byť aj reakcie v mozgu, o ktorých sme písali.

Pri hodnote tradícia sa stretávajú protichodné zistenia. Tulviste a Gutman (2003) svojou štúdiou poukazujú na to, že adolescenti z CDR vo vyššej miere zastávajú túto hodnotu ako ich rovesníci z rodín. Naopak Marquesa et al. (2018) tvrdia, že dospelievajúci s inštitucionálnou výchovou v menšej miere zastávajú túto hodnotu. V našej práci pri hodnote tradícia nebol zaznamenaný štatisticky významný rozdiel medzi skupinou 1 a skupinou 2. Prioste et al. (2016)

poukázal na to, že ak dospievajúci vnímajú svoju rodinu pozitívne, zastávajú kolektivistické hodnoty, medzi ktoré sa radí okrem tradície aj bezpečnosť a spiritualita. Z tohto tvrdenia vyplýva, že obe naše skupiny by mali vnímať rodinu pozitívne. V práci sme sa nepýtali na vnímanie rodiny mladými ľuďmi, no nevylučujeme fakt, že mladí ľudia v inštitucionálnej výchove majú pozitívny postoj ku rodine a taktiež je možné, že adolescenti vyrastajúci v rodine nemusia mať pozitívny postoj ku svojej rodine, aj keď v nej vyrastajú. Pre budúce výskumy by to mohla byť podnetná téma na preskúmanie.

Pri sebariadení a univerzalizme sme zaznamenali signifikantný veľký rozdiel medzi našimi skupinami. Adolescenti z rodín mali v hodnote univerzalizmu aj v hodnote sebariadenie vyššie skóre ako adolescenti z CDR. Hodnotou sebariadenie sa chápe nezávislé myslenie a následne nezávislé konanie, čo je znakom samostatnosti. Dospievajúci, ktorí zastávajú túto hodnotu, nechcú byť nikým riadení a zodpovednosť za svoje konanie berú na seba. Výsledky od Tulvisteho s Gutmana (2003) sú v zhode s našimi výsledkami pri hodnote sebariadenie. Dospievajúci vyrastajúci v rodinách mali možnosť prebrať skúsenosti od rodičov, ktorí im venovali čas a vysvetľovali ako riešiť rôzne záležitosti. Rodina môže dávať dospievajúcim pocit, že nech sa stretnú s akýmkoľvek problémom, vždy sa majú na koho obrátiť (Segešová & Vancu, 2013). Ako píše Csajka a Berdisová (2013), v CDR väčšinu vecí spravujú vychovávateľia a sociálni kurátori detí. Po opustení brán centra môže byť pre adolescentov z CDR ťažšie zaradiť sa do bežného fungovania spoločnosti. Problémy môžu napríklad nastať pri hospodárení s peniazmi a následnému zadlženiu sa kvôli neuváženým pôžičkám. Môžu zanedbávať povinné lekárske prehliadky a často striedať práce. Síce sa musia starať sami o seba, no sú zvyknutí nie byť za svoje činy zodpovední v menšej miere. Ak sa im niekde nepáči, často sa môžu rozhodnúť odísť bez premyslenia. Menej myslia na následky, ktoré vyplývajú z ich konania. S takýmto správaním sa prevažne stretávame u ľudí z CDR, no nemôžeme vylúčiť, že niekedy podobne skončia aj ľudia vyrastajúci v rodine. Tak isto ako nemožno povedať, že všetci chovanci z CDR majú problémy, ktoré sme uviedli. Shulga et al. (2016) poukazujú na to, že adolescenti z CDR majú nedostatočný pocit bezpečia, čo má za následok zníženú tvorbu autonómie, čím môžeme predpokladať, že sa sami nehrnú do prebratia zodpovednosti. Týmto zisteniami odôvodňujeme rozdiel pri hodnote sebariadenie medzi výskumnými skupinami.

Univerzalizmus je hodnota, ktorá vyjadruje pochopenie a prijatie všetkých ľudí aj prírody jednotlivcom. Chápe sa ňou všestrannosť, všeobecnosť, tolerancia. Ľudia zastávajúci túto hodnotu považujú za dôležité žiť v harmónii. Mladí dospelí z rodín zastávajú hodnotu univerzalizmu vo vyššej miere ako ich rovesníci z CDR. Tento rozdiel medzi výskumnými skupinami môže byť zapríčinený tým, že dospievajúcim z CDR bolo ublížené. Odmietnutie rodinou, neschopnosť rodiny postarať sa o svoje vlastné deti v nich mohla niečo zanechať. Keď človek nie je pochopený a nemá v sebe zahojené rany, je pre neho ťažšie chápať a prijímať iných. Nemôžeme tvrdiť, že deti v rodinách nezažívajú žiadne sklamanie, no nedá sa zrovnávať ublíženie, ktoré je deťom spôsobené pri odobratí z rodiny a ublíženia, ktoré vznikajú v rodine. Shulga et al. (2016) tvrdia, že frustrácia, nedostatok blízkych a dôveryhodných vzťahov s dospelými a málo pozornosti vedie k tomu, že deti si nedokážu vytvoriť pozitívny obraz o svete. Vnímajú ho skôr ako nebezpečný, nepredvídateľný a ich úlohou je chrániť sa. Týmto môžeme odôvodniť nižšie skóre adolescentov z CDR v hodnote univerzalizmu, na rozdiel od adolescentov z rodín.

Signifikantný silný rozdiel sme zistili pri hodnote bezpečnosť. Adolescenti z rodín získali na rozdiel od ich rovesníkov vyrastajúcich v CDR vyššie skóre pri tejto hodnote, ktorá je charakteristická stabilitou, harmóniou vzťahov v spoločnosti, pocitom istoty v prostredí, v ktorom sa jednotlivec nachádza. Rodinné prostredie oproti prostrediu CDR predstavuje stabilnejšie prostredie, v ideálnom prípade popretkávané láskou a záujmom rodičov o svoje dieťa. Dospievajúci z CDR si prežili náročnejšie a stresujúcejšie situácie už len z dôvodu, že boli odobratí z rodiny. Majú skúsenosti s nebezpečným prostredím pretkaným násilím, zanedbávaním, strachom, na rozdiel od adolescentov z rodín, ktorým sú tieto situácie menej známe. Nevedia si predstaviť žiť v takom prostredí a aj preto je možné, že zastávajú hodnotu bezpečnosť vo vyššej miere. Na druhej strane je možné predpokladať, že dospievajúci, ktorí majú skúsenosť s nie vždy bezpečným prostredím a cítili sa byť ohrození, sa v budúcnosti budú chcieť vyhnúť podobným podmienkam, a preto by mohli mať hodnotu bezpečnosť na vyššej priečke ako dospievajúci bez skúseností s podobnými situáciami. Shulga et al. (2016) vo svojej práci zdôvodňujú, že agresivita u ústavných detí je reakcia na prostredie neistoty. Dá sa chápať aj ako obranný mechanizmus, ktorý chráni jednotlivca pred ublížením zo strany okolia.

Hodnota konformita vykazovala štatisticky významný slabý rozdiel medzi dvoma výskumnými skupinami, pričom vyššie skóre dosahovali mladí dospelí vyrastajúci v rodinách. Konformita sa okrem iného vyznačuje aj súhlasom, prispôbením sa, nepresadzovaním svojho názoru, poslušnosťou. Pri tejto hodnote Tulviste a Gutman (2003) tvrdili, že adolescenti z CDR budú konformitu zastávať vo vyššej miere a naopak Marques et al. (2018) prišli s výsledkom, že adolescenti z CDR zastávajú konformitu v nižšej miere. Náš výsledok je v zhode s výsledkami štúdie od Marquesa et al. (2018), ktorí poukazujú na fakt, že inštitucionálne deti vo vyššej miere porušujú pravidlá. Nebyť konformný vo vyššej miere však nutne neznamená, že jednotlivec porušuje normy. Tainaka et al. (2014) zistili, že jednotlivci s nižším sebahodnotením sa omnoho častejšie prispôbujú ako jednotlivci, ktorí majú vyššie skóre v sebahodnotení. Feather (1991) poukazuje na fakt, že ľudia, ktorí veria v spravodlivosť sveta alebo nejakej organizácie či spoločnosti, viac inklinujú k dodržiavaniu pravidiel a poslušnosti. Veria, že každý dostane to, čo si zaslúži. Ako sme už spomínali, adolescenti z CDR v prvom rade chránia samých seba, lebo svet chápu ako neistý (Shulga et al., 2016). Dedukujeme, že nie je pravdepodobné, aby verili v spravodlivosť sveta v rovnakej miere ako ich rovesníci vyrastajúci v rodinách a odôvodňujeme tým nižšiu mieru zastávania hodnoty konformita pri prvej výskumnej skupine.

Pri sebahodnotení sme na základe zistení Mohammadzadeh et al. (2018), Loneho, Ganesana, (2017) a Felsona a Zielinského (2016) predpokladali, že dospievajúci z CDR budú mať nižšie skóre ako adolescenti vyrastajúci v rodinách. Tento predpoklad sa nám nepotvrdil. Výsledky ukázali, že adolescenti vyrastajúci v rodinách dosahujú nižšiu mieru sebahodnotenia v porovnaní s adolescentami vyrastajúcimi v CDR. Nepotvrdenie nášho predpokladu odôvodňujeme výsledkami štúdie od Bañasovej a Virglovej (2020), ktoré prišli so zistením, že benevolencia má negatívnu koreláciu so sebahodnotením. Vyššie uvádzame, že adolescenti z rodín dosiahli vyššie skóre pri hodnote benevolencia, na základe tohto predchádzajúceho zistenia by sme mohli predpokladať, že budú dosahovať nižšie sebahodnotenie, čo sa nám výskumom aj potvrdilo. Ak ľudia pochybujú o sebe samých, overujú si svoju hodnotu prostredníctvom druhých (Langmeier & Krejčířová, 2006). Martela a Ryan (2016) taktiež poukazujú na fakt, že benevolencia je prejavom prosociálneho správania. Prišli na to, že láskyplná pomoc iným zvyšuje pocit well-beingu. Ľudia sa cítia užitoční, zvyšuje sa ich pocit

autonómie, kompetencie, príbuznosti. Savig a Schwartz (2000) zistili, že medzi well-beingom a sebahodnotením je pozitívny vzťah. Predpokladáme teda, že ľudia s nižším sebahodnotením môžu zastávať hodnotu benevolencia z dôvodu zvyšovania ich subjektívnej spokojnosti, čím sa zvyšuje aj ich sebahodnotenie. Dobrý pocit vyvolaný pomocou iným ľuďom zvyšuje dôveru v seba samého.

Za limitáciu našej práce v prvom rade považujeme nižší počet respondentov, následkom čoho mohlo nastať pri štatistických výpočtoch skreslenie. Za ďalšiu limitáciu práce považujeme použitie dotazníkov, pri ktorých mohli byť odpovede skreslené sociálnou žiadúcnosťou, t. j. respondenti volili odpovede, ktoré sú v spoločnosti uznávané alebo nepozornosťou pri čítaní položiek, prípadne inými odpoveďovými štýlmi (pozri napr. Wetzel et al., 2013). Naše výsledky mohla tiež ovplyvniť kultúrna zakotvenosť respondentov, keďže každá krajina preferuje iné hodnoty či zvyky, ku ktorým sú vedení aj ich obyvatelia. Nepotvrdenie hypotéz mohlo taktiež ovplyvniť vyššie zastúpenie žien vo výskumnom súbore.

Zistenia nášho výskumu sú nasledovné: adolescenti vyrastajúci v rodinách zastávajú hodnoty univerzalizmus, bezpečnosť, sebariadenie, konformitu a benevolenciu vo vyššej miere na rozdiel od adolescentov vyrastajúcich v CDR. Pri hodnotách moc, úspech, hedonizmus, tradícia a stimulácia medzi výskumnými skupinami nebol zaznamenaný žiaden rozdiel. Vyššiu mieru sebahodnotenia dosiahli adolescenti vyrastajúci v CDR v porovnaní s adolescentami vyrastajúcimi v rodinách. Poznatky z tejto štúdie sa dajú aplikovať aj do praxe, predovšetkým informácie o prostredí ústavnej starostlivosti, ktoré vnímame z nášho pohľadu ako nie veľmi diskutovanú oblasť. Preskúmanie hodnôt a sebahodnotenia mládeže môže pomôcť k pochopeniu ich zmýšľania, a tým predísť rôznym problémom vo vzťahu medzi dospelými a dospievajúcimi. Pre budúce výskumy v tejto problematike by sme odporúčali zapojiť do výskumu väčšie množstvo respondentov. Za rovnako dôležité považujeme zohľadniť mentálnu úroveň chovancov CDR a ich chápanie položiek v dotazníkoch vzhľadom na fakt, že sme boli upozornení na ich znížené kognitívne funkcie/schopnosti. Pre potvrdenie našich výsledkov by bola vhodná aj replikácia tejto štúdie.

Literatúra

- Archan, P., & Jogsan, Y. (2012). A comparative study on achievement motivation of adolescents among intact families and orphanages. *The International Journal of Management and Behavioural Sciences*, 2(12), 110-114.
- Arnett, J. J. (2014). *Emerging Adulthood: The winding road from the late teens through twenties*. Oxford University Press.
- Bañasová, K., & Virgalová, J. (2020). Sebahodnotenie a hodnotové preferencie študentov stredných škôl. *Pomáhajúce profesie*, 3(1), 20-30.
<https://doi.org/10.17846/PP.2020.3.1.20-30>
- Casey, B., Getz, S., & Galvan, A. (2008). The adolescent brain. *Developmental Review*, 28(1), 62-77. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2007.08.003>
- Csajka, L., & Berdisová, M. (2013). *Všade dobre? IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže*.
- Daniel, E., Fortuna, K., Thrun, S., Cioban, S., & Knafo, A. (2013). Brief report: Early adolescents' value development at war time. *Journal of Adolescence*, 36(4), 651-655.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.03.009>

- Farooqui, N., & Intezar, M. (2009). Differences in self-esteem of orphan children and children living with their parents. *Applied Psychology, 46*(2), 115-130. <http://pu.edu.pk/images/journal/history/PDF-FILES/Yasmin-Nilofer-Farooqi-&-Marina-Intezar.pdf>
- Feather, N. T. (1991). Human values, global self-esteem, and belief in a just World. *Journal of Personality, 59*(1), 83-107. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1991.tb00769.x>
- Felson, R., & Zielinski, M. (2016). Children's self-esteem and parental support. *Journal of Marriage and Family, 51*(3), 727-735. <https://doi.org/10.2307/352171>
- Gajdošová, B. (2002). Implicitné a explicitné sebahodnotenie. *Človek a spoločnosť, 5*(2), 1-6. <https://individualandsociety.org/journal/2002/2/implicitne-a-explicitne-sebahodnotenie>
- Kaur, J., Cheong, S., Naidu, B., Kaur, G., Manickam, M., Noor, M., Ibrahim, N., & Rosman, A. (2014). Prevalence and correlates of depression among adolescents in Malaysia. *Asia-Pacific Journal of Public Health, 6*(9), 53-62. <https://doi.org/10.1177/1010539514544356>
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Grada Publishing.
- Lone, M., & Ganesan, P. (2017). A Study on self-esteem of family reared and institutionalized orphan children in Anantnag district of Jammu and Kashmir. *International Journal of Advanced Research and Development, 2*(4), 254-257.
- Martela, F., & Ryan, R. M. (2016). The benefits of benevolence: Basic psychological needs, beneficence, and the enhancement of well-being. *Journal of Personality, 84*(6), 750-764. <https://doi.org/10.1111/jopy.12215>
- Marques, C., Silva, A., & Taveira, M. (2018). Testing functional theory of life values with students living in residential care institutions. *Revista da Associação Portuguesa de Psicologia, 32*(1), 79-86. <https://doi.org/10.17575/rpsicol.v32i1.1333>
- Mohammadzadeh, M., Awang, H., Shahar, H., & Ismail, S. (2018). Emotional health and self-esteem among adolescents in Malaysian orphanages. *Community Mental Health Journal, 54*(1), 117-125. <https://doi.org/10.1007/s10597-017-0128-5>
- Parfilovaa, G., & Valeevaa, R. (2016). Study of orphanage children's value orientations. *IEJME Mathematics Education, 11*(4), 747-753. <https://www.iejme.com/article/study-of-orphanage-childrens-value-orientations>
- Prioste, A., Narciso, I., Gonçalvec, M., & Pereira, C. (2016). Adolescent parents' values: The role played by retrospective perceptions of the family-of-origin. *Journal of Child and Family Studies, 25*(1), 224-231. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0211-x>
- Rammstedt, B., Lechner, C. M., & Danner, D. (2021). Short form do not fall short: A comparison of three (extra-)short forms of the Big Five. *European Journal of Psychological Assessment, 37*(1), 23-32. <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000574>
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton Legacy Library.
- Sagiv, L., & Schwartz, S. (2000). Value priorities and subjective well-being: Direct relations and congruity effects. *European Journal of Social Psychology, 30*(3), 177-198. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0992\(200003/04\)30:2<177::AID-EJSP982>3.0.CO;2-Z](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0992(200003/04)30:2<177::AID-EJSP982>3.0.CO;2-Z)
- Schwartz, S. (2007). Value orientations: Measurement, antecedents and consequences across nations. In R. Jowell, C. Roberts, R. Fitzgerald, & G. Eva (Eds.), *Measuring attitudes cross-nationally*. (161-193). Sage. <https://dx.doi.org/10.4135/9781849209458>
- Schwartz, S., Melech, G., & Lehmann, A. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 32*(5), 519-542. <https://doi.org/10.1177/0022022101032005001>
- Segešová, V., & Vancu, E. (2013). Pilotná štúdia obrazu psychickej odolnosti u adolescentov. In L. Sokolová, M. Lemešová, & R. Masaryk (Eds.), *Psychológia (v) škole. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. (236-241). Univerzita Komenského.

- Shulga, T., Savchenko, D., & Filinkova, E. (2016). Psychological characteristics of adolescents orphans with different experience of living in a family. *International Journal of Environmental & Science Education*, 11(17), 10493-10504. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1120236>
- Tainaka, T., Miyoshi, T., & Mori, K. (2014). Conformity of witnesses with low self-esteem to their co-witnesses. *Psychology*, 5(15), 1695-1701. <https://doi.org/10.4236/psych.2014.515177>
- Tulviste, T., & Gutman, P. (2003). A comparison of value preferences and attitudes toward collectivism of institution-reared and home-reared teenagers. *European Journal of Psychology of Education*, 18(1), 33-42. <https://doi.org/10.1007/BF03173602>
- Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. (2013). *Ústavná starostlivosť* [online]. [citované 17.8.2020]. Dostupné na: https://www.upsvr.gov.sk/socialne-veci-a-rodina/socialno-pravna-ochrana-deti/nahradna-starostlivost/ustavna-starostlivost.html?page_id=1211
- Wetzel, E., Carstensen, C. H., & Böhnke, J. R. (2013). Consistency of extreme response style and non-extreme response style across traits. *Journal of Research in Personality*, 47(2), 178-189. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2012.10.010>

Údaje o autorech

Bc. Klára Balcová študuje psychológiu na Trnavskej univerzite v Trnave na katedre psychológie (Mgr.).

Kontaktní údaje

Adresa: A. Bernoláka 58, 01001 Žilina
E-mail: klarate.b@gmail.com

Patrik Havan, PhD., pôsobí ako odborný asistent na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave na katedre pedagogických štúdií. Primárnym výskumným zámerom sú skresľujúce odpoved'ové štýly.

Kontaktní údaje

Adresa: Ľ. Podjavorínskej 18, 917 01 Trnava
E-mail: havan.pat@gmail.com

Balcová, K., & Havan, P. (2022). Hodnoty a sebahodnotenie adolescentov vyrastajúcich v centrách pre deti a rodinu v porovnaní s adolescentami vyrastajúcimi v rodinách. *E-psychologie*, 16(2), 23-35. <https://doi.org/10.29364/epsy.442>